

نقش اقتصاد تعاونی در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت

ناصر آسیابانی^۱

علی رضا کرباسی^۲

چکیده

در بین نظام‌های اقتصادی، اقتصاد تعاونی با اصول و مبانی عالی‌هی خود تطابق بیشتری با آموزه‌های وحیانی و اسلامی دارد که می‌توان از آن به عنوان ابزاری جهت پیاده سازی نظریه‌های پیشرفت اسلامی - ایرانی در زمینه اقتصاد استفاده کرد. در اصول ۴۳ و ۴۴ قانون اساسی ایران از تعاون به عنوان رکن دوم بخش‌های اقتصادی در کنار بخش دولتی و بخش خصوصی یاد شده است. هدف از مطالعه‌ی حاضر تحلیل اقتصاد تعاونی و بررسی نقش اقتصاد تعاونی در الگوی اسلامی - ایرانی جهت پیشرفت اقتصادی ایران است. در این مطالعه که به روش توصیفی تحلیلی انجام شده است به تعریف تعاون، تحلیل ویژگی‌های اقتصاد تعاونی و بررسی ارتباط بین اصول اقتصاد تعاونی با آموزه‌های اسلامی پرداخته شده است. نتایج حاصله بیانگر آن است که اقتصادی که بر پایه‌ی اصول تعاونی در جامعه پیاده شود، اقتصادی است شکوفا، علاوه بر آنکه مشکلات اقتصادی نظیر تورم و بیکاری را حل می‌کند به شأن و منزلت انسانی نیز توجه دارد و این در راستای اهداف عالی الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت است. در نتیجه می‌توان الگوی اقتصاد تعاونی را جهت پیشرفت اقتصادی جامعه‌ی ایرانی پیشنهاد داد.

واژگان کلیدی: اقتصاد تعاونی، پیشرفت، الگوی اسلامی - ایرانی

(۱) مقدمه

مسأله‌ی اقتصاد، به عنوان یکی از مهم‌ترین مسائل زندگی بشری، مطرح است، و اسلام نیز نگرش خاصی به آن دارد. دیدگاه اسلام درباره فعالیت‌های اقتصادی و حل مشکلات آن بر گرفته از جهان بینی اسلامی است و شامل ارزشهای اخلاقی و احکام تشریحی می‌شود که زندگی مردم بر اساس آن سامان می‌یابد. اسلام اقتصاد را در جهت اهداف عالی‌هی بشر دانسته و بر این اساس، نگرش سوسیالیستی و یا سرمایه‌داری که اقتصاد را مبنا قرار می‌دهند، رد می‌کند. بدین ترتیب آموزه‌های اقتصادی اسلام برای ارزیابی و تبیین رفتارهای اقتصادی موجود و تحقق جامعه‌ی که اقتصاد آن مطابق آموزه‌های اسلامی می‌باشد، ضروری است.

نظام اقتصادی به مجموعه‌ای از نهادهای اقتصادی گفته می‌شود که مختص آن نظام بوده، اهداف معینی را دنبال می‌کنند. منظور از نهاد اقتصادی، هر نوع هنجار، سنت تثبیت شده و یا قاعده‌ی جا افتاده در امور اقتصادی است. به طور مثال در اقتصاد سرمایه‌داری - به عنوان یکی از نظام‌های اقتصادی - مالکیت خصوصی یک نهاد اساسی است. نفع شخصی، مکانیسم بازار و آزادی اقتصادی از دیگر نهادهای اصلی آن نظام هستند. در مقابل در نظام سوسیالیستی، مالکیت مطلق دولتی و از بین بردن مالکیت خصوصی نهاد اصلی آن نظام است. در مقابل این دو نظام، نظام اقتصاد اسلامی وجود دارد که راه اعتدال را در پیش می‌گیرد و از جمله

Naser_Asiabani@yahoo.com

^۱ دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد رشته اقتصاد کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد

^۲ دانشیار گروه اقتصاد کشاورزی دانشگاه فردوسی مشهد

نهادهای نظام اقتصاد اسلامی عدالت اقتصادی، آزادی محدود اقتصادی و مالکیت خصوصی محدود به شرع محسوب می‌شوند. (دادگر و رحمانی ۱۳۸۳)

به طور کلی سه نظام اقتصادی سرمایه داری، کمونیستی و اسلامی وجود دارد. دو نظام سرمایه داری و کمونیستی حد افراط و تفریطی در آزادی اقتصادی دارند و نظام اقتصادی اسلام نظامی معتدل و مابین است. به طور کلی در جدول زیر ویژگی‌ها و نهادهای نظام های اقتصادی سرمایه داری، کمونیستی مقایسه شده است:

جدول ۱: ویژگی‌های نظام‌های اقتصادی سرمایه‌داری و کمونیستی

ردیف	ویژگی	سرمایه‌داری	کمونیستی
۱	مالکیت فردی، اصالت فرد	آزادی های نامحدود فردی و ارجعیت منافع فرد بر جمع	تکیه بر اصالت جمع و به منظور جلوگیری از پیامدهای مکانیسم بازار با تمرکز برنامه ریزی و نفی آزادی‌های فردی
۲	وجود دولت	دخالت دولت در اقتصاد به طور کلی باید قطع شود.	تمام ابزار تولید و مالکیت آن و نظام توزیع در اختیار دولت سوسیالیستی باید باشد.
۳	رقابت	مبنای نظام سرمایه‌داری بر پایه رقابت شکل می‌گیرد.	به طور کلی رقابت در اقتصاد کمونیستی مجاز شمرده نمی‌شود.

منبع: نمازی (۱۳۸۴)

با توجه به اینکه قانون اساسی ایران طبق آموزه‌های دینی و وحیانی تدوین شده است، لذا می‌بایست برای اجرا و پیاده‌سازی سیاست‌ها از ابزارهایی استفاده شود که نه تنها مغایرتی با اصول شرع مقدس نداشته باشند بلکه مطابق و در راستای آموزه‌های دینی باشند. با توجه به جدول ۱ در میابیم که الگوهای سرمایه‌داری و کمونیستی مطابق با آموزه‌های اسلامی نیستند، پس باید دنبال ابزاری رفت که بتوان نظام اقتصادی اسلام را در جامعه پیاده نمود.

سوالاتی که این مطالعه در پی پاسخ به آن است، این است که تعاون چیست و اقتصاد تعاونی چه اهمیتی دارد که باید به آن بها داده شود؟ هدف کلی این مطالعه تحلیل محتوای منابع اقتصاد تعاونی، تطبیق آن با شرع مقدس اسلام و پیشنهاد الگوی اقتصاد تعاونی برای پیشرفت اقتصادی کشور است.

۲) تعاون، اصول اجرایی تعاون و تطبیق آن با آموزه‌های اسلامی

تعاون به معنی همکاری به منظور تامین سعادت یا منافع متقابل است. تعاونی انجمن ارادی و داوطلبانه- ای از افرادی می‌باشد، که سازمانی را با نظارت دموکراتیک و به منظور تامین کالا و خدمات مورد نیازشان پدید می‌آورند مانع از سود بردن کسی به زیان دیگری می‌گردند. مفهوم و فلسفه تعاونی آن است که به تلاش و کوشش خودی بیش از حمایت و پشتیبانی بها داده شود تا از این طریق استعدادهای نهفته اعضا شکوفا گردد. (واسیلیشی^۳ ۱۹۹۹)

اندیشه‌ی تعاون و مساعدت اجتماعی برای حل مشکلات گروهی، از دیرباز در جوامع سنتی وجود داشته ولی به شکل قانونی و رسمی پس از انقلاب صنعتی مورد توجه قرار گرفته است. در ایران نیز واژه‌ی تعاون با تصویب قانون اساسی در سال ۱۳۰۴ شمسی پا به عرصه‌ی ادبیات حقوقی گذاشت. تا این زمان و یک دهه پس از آن نیز حتی یک تعاونی به شکل مدرن به وجود نیامد و اصولاً وجود چنین تشکیلاتی در ساختار اقتصاد کشور احساس نمی‌شد. (زاهدانی و ایمان ۱۳۶۱)

^۱) Wasylshy

اتحادیه‌ی بین‌المللی تعاون^۴ در سال ۱۹۹۵ بیانیه‌ی جهت‌تعیین‌تعاونی‌ها صادر کرد: تعاونی‌ها اجتماع مستقل از افراد هستند که به منظور تامین نیازها و هدف‌های مشترک اقتصادی-اجتماعی و فرهنگی خود، از راه اداره و نظارت دموکراتیک موسسه‌ی با مالکیت مشاع با همدیگر به صورت اختیاری توافق کرده‌اند. اتحاد و همکاری در تعاونی امری اصیل است و همه‌ی افراد رفع و ارضای حاجت‌های خود و دیگران را از راه همکاری و اتحاد بر راه‌ها و وسایل فردی ترجیح می‌دهند. آیه‌هایی از قرآن بر اتحاد و همکاری در تمام امور تاکید دارند.

۱-۲) تعاون و همکاری در قرآن

خداوند متعال در آیه ۱۰۳ از سوره‌ی آل عمران می‌فرماید: «همگی به ریسمان الهی چنگ زنید و پراکنده نشوید.» در مکتب اسلام خداوند به رسول اکرم فرمان می‌دهد که در کارها با مردم مشورت کند و مومنان را می‌فرماید که کارشان با مشورت با یکدیگر باشد و در نیکوکاری و پرهیزکاری با یکدیگر تعاون نمایند و مشاور هم فی الامر (اعراف/۱۵۹)، ای محمد در کارها با آنان مشورت کن و امرهم شورا بینهم (شورا/۳۸۱)، در کارها با یکدیگر مشورت کنید و تعاونو علی البر و التقوی و لا تعاونوا علی الیثم و العدوان (مائده/۲۱) در نیکوکاری و پرهیزکاری تعاون کنید نه در گناه و ستمکاری. چنین فرامینی شکل سازمان‌های اجرایی اداره عمومی و خصوصی را در جامعه اسلامی مشخص می‌نماید. واحدهای اقتصادی با چنین محتوایی سازمان می‌یابند و اداره می‌شوند. تصمیمات به طور مشورتی اتخاذ و اجرای آن با تعاون عمومی انجام می‌شود، پیروزی و موفقیت هر واحد اجتماعی و اقتصادی بدون شک به همکاری، همیاری و تعاون مردم وابسته است.

۲-۲) تعاون و همکاری در گفتار معصومین

پیامبر صلوات الله علیه و آله می‌فرماید: «لَا يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا أَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَ نَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَ تَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَى؛ مردم همیشه در خیر خواهند بود تا وقتی که امر به معروف و نهی از منکر می‌کنند، و در نیکی و پرهیزکاری یکدیگر را یاری می‌رسانند.» (شیخ طوسی ۱۳۷۶) از این گفتار از پیامبر اسلام (ص) نتیجه می‌شود که تعاون و همکاری انسان‌ها در کارهای نیک خیر و سعادت‌مندی جامعه را بدنبال دارد. با توجه به اینکه اهداف اصول تعاونی بر پایه ارتقای منزلت انسانی مطرح شده است، لذا می‌توان نتیجه گرفت که اقتصادی که بر پایه‌ی اصول تعاونی شکل بگیرد سعادت‌مندی جامعه را بدنبال خواهد داشت و این امر از نظر اسلام امری ممدوح و پسندیده‌ی است. امام علی سلام الله علیه می‌فرماید: «مِنْ وَاجِبِ حُقُوقِ اللَّهِ عَلَى الْعِبَادِ النَّصِيحَةُ بِمَبْلَغِ جُهْدِهِمْ وَ التَّعَاوُنُ عَلَى إِقَامَةِ الْحَقِّ بَيْنَهُمْ؛ از حقوق واجب خدا بر بندگان، خیرخواهی به اندازه توان، و یاری کردن یکدیگر برای برپایی حق در میان خود است.» (سید رضی ۱۳۷۹) همان طور که از گفتار امیرالمومنین پیداست تعاون برای برپایی حق و عدل از حقوق واجب خدا بر بندگان شناخته شده است. پس می‌توان نتیجه گرفت که برپایی اقتصادی که بر پایه اصول تعاون شکل می‌گیرد در جامعه‌ی اسلامی امری ضروری است.

²⁾ International Co-operative Alliance (ICA)

۲-۳ اصول تعاونی‌ها

تعاونی‌ها بر ارزش‌های خودیاری، دموکراسی، برابری، انصاف و اتحاد استوار هستند. اعضای تعاونی به ارزش‌های اخلاقی، صداقت، آزادی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و دگرخواهی باور دارند که برای تحقق این ارزش‌ها اصولی معرفی شده است.

طبق بازنگری اتحادیه بین‌المللی تعاون (۱۹۹۵)، اصول تعاون به قرار زیر می‌باشند:

اصل نخست، عضویت اختیاری و آزاد برای افراد: تعاونی‌ها سازمان‌های اختیاری هستند و عضویت در آن‌ها برای تمام افرادی که بتوانند از خدمات آن‌ها استفاده کنند و مسئولیت‌های ناشی از عضویت را بپذیرند بدون تبعیضات جنسی، اجتماعی، نژادی، سیاسی یا مذهبی آزاد است.

اصل دوم، حق مشارکت در مدیریت و کنترل فرآیند اقتصادی از طریق هر نفر یک رای: تعاونی‌ها سازمان‌هایی مردمی هستند و توسط اعضای خود، که فعالانه در سیاست‌گذاری و اتخاذ تصمیمات مشارکت می‌کنند، کنترل می‌شوند. مردان و زنانی که به عنوان نمایندگان منتخب خدمت می‌کنند در مقابل اعضا مسئولند. در تعاونی‌های سطح اولیه (شرکت‌های تعاونی) اعضا از حق رای مساوی برخوردارند (یک عضو، یک رای) و همچنین تعاونی‌ها در سطوح دیگر به شکلی دموکراتیک سازمان می‌یابند.

اصل سوم، مشارکت اقتصادی اعضا: تمام فعالان اقتصادی با مالکیت مشاع بنگاه و سرمایه‌ی آن برای رسیدن به اهداف اقتصادی با هم همکاری و مشارکت می‌کنند. این امر باعث می‌شود تا در دوران رونق اقتصادی همه‌ی فعالان اقتصادی به میزان کوشش خود از سود دوران رونق بهره‌مند شوند و در دوران رکود اقتصادی از کار اخراج نشوند بلکه با کوشش فراوان و بهره‌مندی کمتر موقعیت اقتصادی خود را حفظ کنند.

اصل چهارم: خودگردانی و عدم وابستگی: تعاونی‌ها سازمان‌هایی خودگردان و خودیار هستند که توسط اعضا کنترل می‌شوند. اگر آن‌ها با سایر سازمان‌ها از جمله دستگاه‌های دولتی موافقت‌نامه‌ای امضا کنند یا از منابع دیگر سرمایه را تامین نمایند این کار را آزاد و به شرطی انجام می‌دهند که متضمن کنترل دموکراتیک توسط اعضا و حافظ خودگردانی تعاونی باشد.

اصل پنجم، آموزش، کارورزی، اطلاع‌رسانی به همه‌ی اعضا و افراد علاقه‌مند به فعالیت‌های اقتصادی: تعاونی‌ها برای اعضا، نمایندگان منتخب مدیران و کارکنان خود آموزش و کارورزی فراهم می‌آورند به طوری که آن‌ها بتوانند به نحو موثر به پیشرفت تعاونی کمک کنند آن‌ها عموم مردم، به خصوص افراد جوان و رهبران افکار عمومی را نسبت به ماهیت و فواید تعاونی مطلع و آگاه می‌سازند.

اصل ششم، همکاری و مشارکت بین بنگاه‌های اقتصادی: تعاونی‌ها از طریق همکاری با یکدیگر در سازمان‌های محلی، ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی به موثرترین روش به اعضای خود خدمت کرده و نهضت تعاونی را تقویت می‌کنند.

اصل هفتم، توجه به جامعه و دگرخواهی: برای تحقق این اصل همه‌ی فعالان اقتصادی می‌کوشند تا اقتصاد تعاونی فراگیر شود و همه‌ی افراد با اندک سرمایه به تعاونی ملحق شوند و حتی بخشی از سود بنگاه‌های اقتصادی برای توسعه‌ی اقتصاد تعاونی اختصاص یابد.

نهضت تعاون نیز همواره درصدد است انسان‌های پایبند به فضایل اخلاقی و رعایت عدالت در مناسبت اقتصادی تربیت کند و به اعضای خود بیاموزد تا ضمن ادامه تلاش‌های فردی، کوشش‌های جمعی را نیز مد

نظر قرار دهند و سعادت و رفاه خود را در همکاری و معاونت با دیگر افراد جامعه جست جو نمایند. این معنا با معیارهای اسلامی در اقتصاد مطابقت دارد. (طالب ۱۳۷۶)

۲۸ نفر از کارگران تعاون طلب در سال ۱۸۴۴ طبق اصول و ارزش‌هایی که حاصل از کسب تجربیات و مطالعات فراوانی که از گذشته داشته اند تعاونی را بنا نهادند تا از مفاسد اقتصاد سرمایه داری و لیبرالی بدور باشند. کامیابی آن‌ها در حل مشکلات اقتصادی سبب شد که اعضای بیشتری به این تعاونی روی آورند و آن را گسترش دهند. بعدها این اصول و ارزش‌ها سرلوحه‌ی بسیاری از تعاونی‌های دیگر قرار گرفت که همگی در نوع خود موفق شده اند. علاوه بر اصولی که در بخش قبل بدان اشاره شد برخی دیگر از ارزش‌ها به عنوان اصول تعاونی را چدیدل انتخاب شدند که عبارتند از:

اصل تعلق سود محدود به سرمایه: پیشگامان را چدیدل برای توسعه و پیشرفت تعاونی‌ها " سرمایه " را لازم و ضروری تشخیص دادند ولی نظر آن‌ها استفاده از نیروی فعال افراد برای بهره برداری از سرمایه جهت رفع نیازهای مشترک آن‌ها بود نه استفاده از سرمایه به عنوان ابزاری جهت بهره کشی و استثمار افراد. بنابراین آن‌ها با این ادعای مالکان سرمایه، که بخش عمده از ارزش افزوده را سهم خود می‌دانستند و آن را اساس تعیین نرخ بهره سرمایه قلمداد می‌کردند، قویاً مخالف بودند و معتقد بودند که اگر قرار است بهره ای به سهام تعلق بگیرد، مبلغ آن باید محدود و ثابت باشد؛ زیرا مالکان سرمایه در مازاد منافع خالص شرکت سهمی ندارند.

اصل اختصاص مازاد برگشتی و سود به نسبت معاملات بین اعضا: انگیزه اصلی فعالیت‌های اقتصادی در شرکت‌های سهامی تحصیل سود است، ولی یک تعاونی که با اصول صحیح اقتصادی و مدیریت کارآمد اداره می‌شود باید سود آور باشد. قسمتی از سود حاصله به نسبت معاملات و همکاری‌های اعضا بین آن‌ها تقسیم می‌شود و قسمت دیگر به عنوان ذخیره برای مقابله با زیان‌های احتمالی و غیر مترقبه و همچنین تقویت بنیه مالی شرکت کنار گذاشته می‌شود. (عباسی ۱۳۸۹)

با توجه به اصول گفته شده در اقتصاد تعاونی به طور خلاصه می‌توان ویژگی‌های بارز این نظام اقتصادی را به شرح زیر بیان نمود:

۱) در اقتصاد تعاونی هدف فعالان اقتصادی رفع نیازهای خود و دگرخواهی، توسعه مالکیت و ترفیع شأن انسان است؛ فعالان اقتصاد تعاونی در برابر دیگران مسئولیت‌های اقتصادی و اجتماعی دارند. دگرخواهی و توجه به جامعه که یکی از ویژگی‌های نظام تعاونی است ریشه در آموزه‌های اسلامی دارد. پیامبر اسلام (ص) در این رابطه می‌فرماید: «کلکم راع و کلکم مسئول عن رعیت» (مجلسی، ج ۳۸، ۷۵) همه‌ی شما نهبانید و برابر مردم مسئولید... همچنین پیامبر اسلام (ص) درباره‌ی اهتمام به امور مسلمانان می‌فرماید: «من اصبح و لا یهتم بامور المسلمین فلیس منهم؛ هر کس صبح کند و به امور مسلمانان اهتمام نرزد مسلمان نیست.» (کلینی، ج ۲، ۱۶۴)

۲) در اقتصاد تعاونی جایگاه سرمایه نسبت به اقتصاد سرمایه داری بشدت تنزل یافته و به جای آن منزلت و شخصیت انسانی ارتقاء یافته است. در اقتصاد تعاونی نتیجه فعالیت اقتصادی به خود اعضا باز می‌گردد، در حالیکه در اقتصاد سرمایه‌داری، انسان به عنوان نیروی کار قلمداد می‌شود که مزد ثابتی دارد و مازاد فعالیت اقتصادی متعلق به سرمایه است؛ به عبارت دیگر انسان اجیر شده‌ی سرمایه است و این امر در تضاد با آموزه‌های اسلامی می‌باشد. امام صادق علیه السلام می‌فرماید: «مَنْ آجَرَ نَفْسَهُ فَقَدْ حَظَرَ عَلَيْهَا الرِّزْقَ، وَ كَيْفَ

لَا يَحْظُرُ عَلَيْهَا الرِّزْقَ وَ مَا أَصَابَهُ فَهُوَ لِرَبِّ آجِرَةٌ، هر انسانی که خود را در کاری اجیر کند روزی را بر خود ممنوع کرده است، چگونه چنین انسانی روزی را بر خود ممنوع نکرده در حالیکه نتیجه زحمتش مال کسی که وی را اجیر کرده است.» (حر عاملی ۱۳۸۹) از این گفتار امام صادق علیه السلام می‌توان نتیجه گرفت که محوریت داشتن سرمایه در اقتصاد سرمایه داری از لحاظ انسانی امری مذموم و ناپسند است. اما اقتصاد تعاونی که - انسان محور است نه سرمایه محور- مویدی بر این گفتار امام صادق علیه السلام است. شهید صدر معتقد است که: در نظام اقتصادی اسلام، تعالی و تکامل انسان هدف اصلی است. بنابراین سیستم توزیع نیز اصول دیگری دارد. در نظر اسلام مکانیسم بازار به تنهایی برای تعیین سهم افراد از تولیدات یک جامعه توانمند نیست؛ در توزیع ثروت و درآمد، انسان و سایر عوامل تولید در یک سطح قرار ندارند؛ در فعالیت‌های تولیدی وسایل مادی خادم انسان است و انسان هدف است نه ابزار. (صدر ۱۳۷۵)

۳) در اقتصاد تعاونی شرکت‌های تعاونی مردم محور هستند و در آن جدای از میزان سرمایه و سهام اعضا، هر نفر حق یک رای دارد و این در راستای حفظ منزلت و شأن انسانی است که در آموزه‌های اسلامی فراوان به آن تاکید شده است.

۳) نهاد تعاونی در ایران

نهاد تعاونی در ایران دارای جایگاه قانونی بسیار والایی بوده و در اصول ۴۳ و ۴۴ قانون اساسی، تفکیک اقتصاد ملی به ۳ بخش دولتی، تعاونی و خصوصی مورد تاکید قرار گرفته است.

۳-۱) شرکت‌های تعاونی نهادهای اقتصاد تعاونی

شرکت‌های تعاونی یکی از مهمترین تشکل‌های غیر دولتی هستند که موفقیت و مزیت آن‌ها در برنامه‌های کاهش فقر به واسطه‌ی خودیاری اعضا و امکانات ویژه و مزیت‌های خاص این تشکل‌ها در کاهش فقر تحقق می‌یابد. (بیرچال^۵ ۱۹۹۶). منطق ظهور و تشکیل شرکت‌های تعاونی، تحقق فعالیت‌ها و اهداف نهضت تعاون تصور شده است. اهمیت شرکت‌های تعاونی به عنوان ابزار توسعه، از این رو در خور توجه است که نهضت تعاونی به صورتی جامع نه تنها در بهبود اوضاع اقتصادی کشورهای رو به رشد موثر است بلکه در وضعیت سیاسی، اجتماعی و فرهنگی این کشورها نیز اثر می‌گذارد که در این راستا اندیشه، زمینه‌های فرهنگی، جنبش‌ها و نهادهای تعاون سنگ بنایی هستند که «پراکندگی» را به یکپارچگی و «رقابت» را به همکاری و رقابت سالم تبدیل می‌کنند. (بیژنی و خادمی پور ۱۳۸۸). شرکت‌های تعاونی می‌توانند با تجمیع سرمایه‌های اندک مردم، حمایت‌ها و تسهیلات مالی دولت، سرمایه‌های پراکنده و سرگردان جامعه را با استفاده از منابع و امکانات بالقوه فراوان موجود در کشور در خدمت تولید و اقتصاد کشور قرار دهند که انجام این کار از توان تک تک افراد جامعه خارج است.

۴) تجربیات موفق در زمینه‌ی بکارگیری اقتصاد تعاونی

مطالعات زیادی راجع به نقش موثر تعاونی‌ها در زمینه‌های فرهنگی، سیاسی، اقتصادی و اجتماعی چه در خارج از کشور و چه در داخل کشور صورت گرفته است. تجربیات کشورهای توسعه یافته نشان می‌دهد که در

^۵) Birchall

بیشتر این کشورها شرکت‌های تعاونی با جمع آوری سرمایه اندک گروه‌های کم درآمد و با بهره‌گیری از مشارکت اعضا توانسته‌اند به موازات بخش خصوصی، بنگاه‌های اقتصادی قدرتمندی تأسیس کنند و در ایجاد تعادل درآمدی و افزایش اشتغال نقش داشته باشند. تجربیات جهانی در زمینه نقش تعاونی‌ها در اشتغال زایی و کاهش فقر نشان می‌دهد که هرچند اشتغال زایی و مقابله با فقر در کشورها برنامه وسیع و جامعی می‌طلبد، ولی تعاونی‌ها می‌توانند در این جریان نقش مؤثری داشته باشند.

به طور خلاصه در جدول زیر به برخی از این مطالعات اشاره شده است:

جدول ۲: مطالعات انجام گرفته در زمینه تجربیات موفق تعاونی‌ها

محققین	عنوان پژوهش	منطقه مورد مطالعه	نتایج
مک فایل ^۱ (۲۰۰۳)	توسعه تعاونی‌ها در برنامه ۱۰ ساله کلرادو	ایالت کلرادو ^۲ آمریکا	تعاونی‌های ایالت کلرادو در دهه ۱۹۹۰ در افزایش رفاه اعضای خود و ایجاد فرصت‌های شغلی عملکرد مناسبی داشته‌اند که این امر باعث کاهش فاصله‌ی طبقاتی و افزایش توانایی فقرا گردیده است.
پاتینیمی ^۳ (۱۹۹۹)	تعاون و خودیاری یک راه حل رفع بیکاری در فنلاند	کشور فنلاند	تعاونی‌ها در فنلاند در زمینه ایجاد مشاغل جدید، فعالیت‌های اشتغال‌زا و حمایت از اعضا و خانواده‌های آن‌ها، افزایش تعادل اجتماعی، رفاهی و درآمدی موفق بوده‌اند. تعاونی‌ها در سال ۱۹۹۶ حدود ۴۵۰۰ شغل تمام وقت و در سال ۲۰۰۱ حدود ۸۵۰۰ شغل تمام وقت و نیمه وقت ایجاد کردند.
اگوستین ^۴ (۲۰۰۱)	تجزیه و تحلیل شرکت‌های تعاونی تولیدی اسپانیا	کشور اسپانیا	تشکیل تعاونی‌ها و جمع آوری و انباشت سرمایه‌های اندک گروه‌های کم درآمد و اعضا توانسته به ایجاد بخش‌های اقتصادی و تولیدی قدرتمندی در مقابل بخش خصوصی که دارای سرمایه‌گذارانی با سرمایه‌های کلان بوده است، بیانجامد که این امر نهایتاً افزایش درآمد تعادلی جامعه را بدنبال داشته است.
لاوسن ^۵ (۲۰۰۰)	تعاونی و فقر: بررسی تعاونی‌ها	کشورهای منتخب	در کشورهای کانادا، آمریکا و دانمارک تعاونی‌های کشاورزی یک بخش محوری در کشاورزی این کشورها و یک صادرکننده قوی هستند. در کشورهای اروپایی تعاونی‌های روستایی در قالب تعاونی‌های اعتبار عملکرد مناسبی داشته‌اند. تعاونی‌های مصرف و کارگری در کشورهای توسعه یافته مسبب تامین کالاها بر اساس ارزش واقعی آن و حمایت از نیروهای کاری و افزایش رفاه آنان بوده‌اند.
کچینی و اسکوت ^۶ (۲۰۰۳)	آیا ارتباطات و برنامه‌های کاربردی فن آوری‌های جدید در کاهش فقر موثر هستند؟ (مطالعه جوامع روستایی هند)	کشور هند	تعاونی‌های کشاورزی و روستایی یکی از اصلی‌ترین عوامل ترویج فن آوری در مناطق روستایی هستند. این فن آوری‌ها سبب افزایش درآمد و رفاه کشاورزان شده است. تعاونی‌ها از این طریق به صورت مستقیم بر توسعه رفاه در مناطق روستایی و کاهش فقر در این جوامع تاثیر گذار بوده‌اند.
لولودیس ^۷ (۲۰۰۶)	پیش نویس قانون در سازمان‌های تعاونی کشاورزی	کشورهای منتخب	با تجمیع و متشکل کردن کشاورزان در چارچوب تعاونی‌های تولید روستایی مشکل کوچکی و پراکندگی اراضی کشاورزی و وجود تعداد زیاد بهره بردار رفع خواهد شد.
برندا ^۸ (۲۰۰۶)	بررسی آثار تعاونی‌های تولیدی در مناطق روستایی	سوئد	تعاونی‌های تولیدی در زمینه‌های گوناگون از جمله اشتغال زایی، کنترل مهاجرت، ارتقای استفاده از کالاهای مصرفی بادوام و بی دوام به موفقیت‌هایی نائل شده‌اند.
اسمیت ^۹ (۲۰۰۹)	تعاونی‌های کشاورزی و آثار آن در توسعه مناطق روستایی	غرب سوئدان	با تشکیل تعاونی‌های کشاورزی بدلیل استفاده از واریته‌های محلی و بومی، استفاده از واریته‌های اصلاح شده میبتی بر پایداری، دسترسی به نهاده‌ها و تسهیلات اعتباری، شرکت در دوره‌های آموزشی و مطالعات نشریات ترویجی و درآمد اعضا افزایش یافته است.

1) Mcphail 2) Colorado 3) Pattiniemi 4) Agustin 5) Lawson
6) Cecchini and Scott 7) Louloudis 8) Brenda 9) Smith 10) Birchall

تعاونی‌ها در زمینه ارتقای شاخص‌های محیطی، اقتصادی و اجتماعی در نواحی روستایی از جمله: ارتقای میزان درآمد ناخالص، یکپارچگی اراضی زراعی، افزایش سطح زیر کشت، دسترسی به نهاده‌ها و تسهیلات اعتباری، حفاظت از منابع آب و خاک، ارتقای منزلت اجتماعی و اعتماد اجتماعی- نهادی به موفقیت‌های چشمگیری نائل شده اند.	تایلند	کشف مزیت تعاونی: کاهش فقر از طریق خودیاری و تعاون	بیرچال ^{۱۰} (۲۰۰۵)
نتیجه این مطالعه بر آن شد که تعاونی‌های کشاورزی می‌توانند نقش مهمی در کاهش هزینه‌ی مبادله‌ی دریافت تسهیلات داشته باشند و دسترسی کشاورزان به تسهیلات را آسان کنند.	استان‌های مازندران، خراسان رضوی، لرستان و آذربایجان شرقی	نقش تعاونی‌های روستایی در کاهش هزینه‌های مبادله‌ی دریافت تسهیلات	حسینی و خالدی (۱۳۸۷)
عضویت در تعاونی‌های تولید به ایجاد اشتغال و افزایش درآمد روستاییان و در نهایت به توسعه مناطق روستایی شهرستان مشگین شهر انجامیده است.	شهرستان مشگین شهر	نقش تعاونی‌های تولیدی در توسعه مناطق روستایی شهرستان مشگین شهر	طاهرخوانی و حیدری ساریان (۱۳۸۲)

۵) نقش تعاونی‌ها در پیشرفت اقتصادی جامعه

شاخص‌هایی که تعاونی‌ها با بهره‌گیری از پتانسیل جامعه جهت پیشرفت می‌توانند داشته باشند عبارتند

از:

الف) توزیع درآمد عادلانه که در نتیجه‌ی آن بهبود ضریب جینی را به دنبال دارد: طبق اصل " توزیع مازاد برگشتی به نسبت معاملات اعضا" که قسمتی از سود حاصله به نسبت معاملات و همکاری‌های اعضا بین آن‌ها تقسیم می‌شود و قسمت دیگر به عنوان ذخیره برای مقابله با زیان‌های احتمالی و غیر مترقبه و همچنین تقویت بنیه مالی شرکت کنار گذاشته می‌شود؛ این شاخص باعث می‌شود که علاوه بر رشد مستمر اقتصادی شکاف طبقاتی نیز در جامعه کاهش یابد.

ب) ایجاد اشتغال و کاهش بیکاری: تعاونی‌ها با در اختیار گذاشتن ابزار و وسایل کار برای کسانی که قادر به تامین ابزار کار نیستند و یا در اختیار گذاشتن تسهیلات و وام‌های کم بهره می‌توانند مشکل بیکاری در جامعه را کاهش دهند. علاوه بر آن شرکت‌های تعاونی می‌توانند نیروی کار را متشکل ساخته و از نیروی فعال آن‌ها در ایجاد تاسیسات عمومی و پروژه‌های مختلف تولیدی استفاده کنند.

ج) بهبود کیفیت نیروی کار که در نتیجه می‌توان بهبود کیفیت محصولات تولیدی را دنبال داشته باشد: اگر اصول تعاونی به طور صحیح و بدون هیچ مانعی برقرار شود طبق اصل آموزش و کارورزی اعضا، کیفیت نیروی کار بهبود پیدا می‌کند که در نتیجه‌ی آن کیفیت محصولات تولیدی (در تعاونی‌های تولید) نیز بهبود می‌یابد.

د) تشکیل سرمایه و پس انداز: تشکیل و توسعه شرکت‌های تعاونی در مناطق شهری و روستایی مناسب‌ترین راه برای تجمع امکانات مالی اندک افراد متوسط جامعه، طبقه کارگر و کشاورز است. نتیجه‌ی حاصل از اصل " معاملات نقدی بین اعضا" در تعاونی راچدید آن است که سلامت شرکت در نتیجه‌ی افزایش سرمایه حفظ می‌شود.

ه) کنترل تورم در جامعه: تعاونی‌ها می‌توانند با کم کردن فاصله‌ی تولید کننده و مصرف کننده با حذف واسطه‌ها و نقش مستقیم در تولید، بازاریابی و توزیع کالا نقش بسیار موثری در کنترل تورم داشته باشند.

و) توجه به توسعه پایدار: تعاونی‌ها عمدتاً به برنامه ریزی بلند مدت می‌پردازند و لذا منافع خود را در بلند مدت جست و جو می‌کنند؛ بدین ترتیب کمتر به محیط زیست آسیب می‌رسانند. تعاونی‌ها اهداف

چندگانه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی را دنبال می‌کنند؛ نابرابری‌ها را کاهش می‌دهند و در کل در ارتقای شاخص‌های توسعه‌ی پایدار نقش موثر و مثبتی دارند.

۶) موانع و مشکلات شرکت‌های تعاونی

اکنون که نظام جمهوری اسلامی ایران مترصد واگذاری اقتصاد دولتی به بخش‌های خصوصی و تعاونی است لازم است که به بخش تعاونی به عنوان یکی از زیربخش‌های مهم اقتصادی کشور توجه مضاعف شود. با اینکه تشکیل تعاونی‌ها می‌تواند ابزار موثر و مناسبی در جهت پیشرفت اقتصادی جامعه باشد اما موانع و مشکلاتی شرکت‌های تعاونی را تهدید می‌کند که می‌بایست در جهت رفع آن‌ها اقدام نمود. در جدول ۳ بارزترین مشکلاتی که تعاونی‌ها دارند به همراه پیشنهادهای در جهت رفع آن‌ها آورده شده است:

جدول ۳: مشکلات تعاونی‌ها و راه‌کارهایی جهت رفع آن‌ها

موانع و مشکلات کلی تعاونی‌ها	پیشنهادهای جهت رفع این موانع
دخالتهای بی‌جای دولت با تفکرات دولت سالارانه در امور تعاونی‌ها (امینی و رمضانی ۱۳۸۴)	دولت می‌بایست با حفظ استقلال تعاونی‌ها به اقدامات زیر بنایی جهت تشکیل و بسط تعاونی‌ها اقدام ورزد.
کمبود سرمایه (یاورن ^۲ ، ۱۹۹۲، آدامز ^۳ ، ۱۹۸۲)	تشکیل تعاونی‌های اعتبار و سرمایه (حسینی و خالدی ۱۳۸۷)، معافیت‌های مالیاتی و یا کاهش ضرایب مالیاتی شرکت‌های تعاونی، اعطای اعتبارات ارزان بانک‌ها و موسسات اعتباری به شرکت‌های تعاونی
ضعف آموزش که در نتیجه‌ی آن مشکل بهره‌وری پایین، عدم استفاده مناسب از تکنولوژی‌های نوین و ... (مالیم ^۴ ، ۲۰۰۳، مرکز مدیریت و سازماندهی اجتماعی دانشگاه سیدنی ^۵ ، ۲۰۰۶ و مرکز مطالعات تعاونی دانشگاه ویسکانسین ^۱)	ایجاد تعاونی‌های مشاوره در جهت توانمندسازی تعاونی‌ها و در راستای اصل تعاون بین تعاونی‌ها (قربانی و همکاران ۱۳۸۸)، برگزاری کلاسهای منظم آموزشی برای اعضا و مدیران تعاونی‌ها و کارکنان آنها
موانع و بروکراسی اداری جهت تشکیل تعاونی‌ها	حذف بروکراسی مضاعف و بی‌مورد و همکاری مسئولین دستگاههای دولتی در ارائه خدمات به تعاونیها
وجود برخی از قوانین و مقررات دست و پاگیر	ساده‌سازی و حذف اصلاح قوانین و مقررات بخش تعاون و ابلاغ آن به کلیه ادارات جهت شفافیت مقررات بخش تعاون

منبع: یافته‌های پژوهش

جمع بندی و نتایج

تجربه نشان داده است که نظام‌های اقتصادی سرمایه داری و کمونیستی با توجه به ماهیت ضد انسانی که دارند نتوانستند در جوامع بشری پاسخ گوی نیازهای اقتصادی- اجتماعی انسان‌ها شوند. برخی از صاحب نظران اقتصادی و مصلحان اجتماعی ایده‌ی اقتصاد تعاونی به صورت مدرن را پس از انقلاب صنعتی در غرب شکل دادند و به مرور با توجه به اهداف عالی و اصولی انسانی که تعاونی‌ها داشتند در اکثر کشورها در اقتصاد ملی نقش مهم و مفید پیدا کردند. اصول و آموزه‌های اقتصاد تعاونی تطابق زیادی با آموزه‌های اسلامی دارد و می‌توان در کشورهای اسلامی که قانون اساسی آن بر طبق شرع مقدس اسلام می‌باشد آن را پیاده نمود. تحقق آموزه‌های اقتصاد تعاونی به ضمانت‌های اجرایی و قانونی نیاز دارد. به طور خلاصه می‌توان گفت که اگر اصول و ارزش‌های اقتصاد تعاونی در عرصه‌ی اقتصاد ملی اجرا شود رفاه عمومی حاصل می‌شود و فقر و فساد اجتماعی و فاصله‌ی طبقاتی کاهش جدی می‌یابد.

1) UWCC 2) Adams 3) Mülâyim 4) UTS 5) Yaron

با توجه به موثر بودن ابزار اقتصاد تعاونی در جهت پیشرفت اقتصادی جامعه ایران و منطبق بودن آن با شرع مقدس اسلام دولت اسلامی می‌بایست در توسعه‌ی تعاونی‌ها اهتمام ورزد. نقشی که دولت در توسعه تعاونی‌ها ایفا می‌کند بسیار حساس و موثر است. سیاست دولت باید در جهت ارائه سطح قابل قبولی از خدمات مالی و مشاوره‌ای به نهضت تعاونی بدون تخطی از اصل استقلال باشد. (سلطانی ۱۳۸۱). با توجه به تاکید فراوان بر موضوع اقتصاد تعاونی در مباحث اقتصادی و سازگاری آن با مبانی و اصول اسلامی، تلاش برای ارائه‌ی یک الگوی موفق از این اقتصاد با بهره‌گیری از تکنیک‌های روز، نوآوری و خلاقیت و استفاده از ابزارهای مختلف فرهنگی و اجتماعی برای نهادینه کردن آن‌ها ضروری است.

فهرست مراجع

- امینی، الف و رمضانی، م. (۱۳۸۵). بررسی علل و میزان موفقیت شرکت‌های تعاونی مرقداران در استان‌های مازندران و گلستان. مجله‌ی علوم کشاورزی و منابع طبیعی شماره ۵۲: ۱۲۳-۱۳۲
- بیژنی، م و خادمی‌پور، غ. (۱۳۸۸). شناسایی فعالیت‌های دولتی قابل واگذاری به بخش تعاون در استان خوزستان. ماهنامه تعاون. شماره ۲۰۲-۲۰۳: ۶۹-۸۴
- حرعاملی، م. (شیخ حر عاملی). (۱۳۸۹). وسایل الشیعه و مستدرکها. ترجمه میرزا حسین نوری. قم: انتشارات جامعه مدرسین حوزه‌ی علمیه قم
- حسینی، ص و خالدی، م. (۱۳۸۸). نقش تعاونی‌های روستایی در کاهش هزینه‌های مبادله‌ی دریافت تسهیلات. فصل‌نامه اقتصاد کشاورزی. شماره ۳: ۴۹-۸۹
- دادگر، الف و رحمانی، ت. (۱۳۸۴). مبانی و اصول علم اقتصاد: کلیاتی از اقتصاد برای همه. قم: انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه‌ی علمیه قم.
- زاهد زاهدانی، س و ایمان، م. (۱۳۶۱). تاریخچه تعاونی‌های روستایی ایران. دانشکده ادبیات و علوم، دانشگاه شیراز.
- سلطانی، م. (۱۳۸۱). تعاون در جهان. فصلنامه تعاون، شماره ۱۳۶: ۹-۱۲.
- سید رضی، (۱۳۷۹). نهج البلاغه. ترجمه محمد تقی جعفری. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- طالب، م. (۱۳۷۶). اصول و اندیشه‌های تعاونی. تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- طاهرخوانی، م و حیدری ساریان، و. (۱۳۸۳). نقش تعاونی‌های تولیدی در توسعه مناطق روستایی شهرستان مشکین شهر. مجله پژوهش‌های جغرافیایی. شماره ۴۹: ۱۱۳-۱۲۴.
- طوسی، م. (شیخ طوسی) (۱۳۷۵). تهذیب الاحکام. تهران: انتشارات صدوق.
- عباسی، محمد. (۱۳۸۹). باور تعاون (تعاون در اندیشه و عمل). تهران: انتشارات موسسه توسعه روستایی ایران.
- قربانی، م، دریجانی، ع، حسن پور، الف، خالدی، م و ترشیزی، م. (۱۳۸۸). امکان سنجی تشکیل تعاونی‌های مشاوره برای توانمندسازی تعاونی‌های تولید استان خراسان رضوی. فصلنامه تعاون، شماره ۲۰۶ و ۲۰۷: ۲۱-۴۵.
- کلینی، م. (۱۳۹۰). اصول کافی. ترجمه حسین استاد ولی. تهران: انتشارات دارالثقلین.
- نمازی، ح. (۱۳۸۴). نظام‌های اقتصادی. تهران: انتشارات شرکت سهامی.
- صدر، م. (۱۳۷۵). اقتصادنا. قم: الحوزه العلمیه قم، مکتب الاعلام الاسلامی.
- Adams, D. W. (1982). Physical examinations for rural financial markets in low income countries, Meyer's Memorial Lecture, Ohio State University.
- Agustin, J. R. (2001), Participation, cooperatives and performance: Analysis of Spanish manufacturing firms, Research in Labor Economics, 20: 83-103.
- Brenda, G., 2003, New Generation Co-operative Theory, Journal of Cooperatives, National of Farmers Co-operative, Saskatoon , Vol. 11, No. 4, PP. 76-79.

- Birchall, J. (1996), Neither public nor private: The cooperative third way, *Journal of Cooperative Studies*, 85: 68-75.
- Birchall, P. (2005) *Rediscovering the Co-operative Advantage: Poverty Reduction through self-help*. Cooperative Branch. International Labour Office, Geneva
- Cecchini, S. and Ch. Scott (2003), Can information and communication technology applications contribute India, *Indian Economic Review to poverty reduction? Lessons from rural*, 38(2): 101-129
- Lawson, R. (2000), *Cooperative and poor : A review from within the cooperative movement*, International Labor Office, Geneva, Switzerland
- Louloudis, L.(2006), *Draft Law on the Agricultural Cooperative Organizations*, the Flasher Press, Athens.
- Mcphail, M.G.(2003), *Colorado data for cooperative extension decade planning*, www.worldbank.org/poverty/wrppoverty.
- Mülayim, Z. G.(2003). *cooperative*, Yetkin Yayınları. Ankara: 125-128.
- Pattiniemi, P. (1999), *Labour cooperatives: A self-help solution to unemployment in Finland*, World of Cooperative Enterprise, Plunkell Foundation, Oxford.
- Self-help(1995), *International Labour Organiation*, Vol. 25, No. 6, PP. 15-31.
- Smith, M.(2009), *An Analysis of the Socio-economic Impact of Cooperative in Africa and Their Intentional Context*, ICA Regional Office for Africa, Nairobi.
- UTS (2006). *Financing and Co-operative Legislation - Walking a tight-rope*. Online: <http://www.business.uts.edu.au/cacom/articles/commentaries/cooplegislation.html>.
- UWCC (2006). *Farmer's Cooperative and the City of Keota, Iowa: A Case Study*. University of Wisconsin. Center for cooperative. Online: <http://www.uwcc.wisc.edu/info/fra/keota.html>.
- Wasylishy.N(1999)."Living in a Housing Cooperative for Low income women: Issues of Identity Environment on control."Nursing Department at langana colleg,100 west 79th Avenue Vancouver BC.canada v 5Y 226,PP 973-981.
- Yaron, J. (1992). *Successful rural finance institutions. A World Bank Discussion*. World Bank, Washington, USA. Paper No. 150